

Tekst og kontekst i litteraturhistorien

Litteratur som distinkt historisk praksis

Litteraturhistorien synes at være litteraturvidenskabens smertensbarn. Fra den russiske formalisme til den franske strukturalistiske semiologi, fra Oskar Walzel til Emil Staiger,¹ fra Nykritikken til dekonstruktionen har en stor del af det tyvende århundredes litteraturvidenskab været beskæftiget med former for immanent værkanalyse, som næsten uden undtagelse har haft afsæt i en kritik af litteraturhistorisk positivisme og kontekstualisering à la Lanson. De historiserende reaktioner på de immanente analyser – receptionshistorie, minoritetslitteraturhistorier, Frankfurter-historiefilosofi, New Historicism – har ikke bidraget meget til afklaringen af litteraturhistoriens epistemologiske problemer; eksempelvis kan man med David Perkins sige, at »historierne om regioners, sociale klassers, kvinders, etniske gruppers osv. litteraturer har samme funktioner som det nittende århundredes nationale litteraturhistorier«,² hvilket ikke synes at indebære epistemologiske fremskridt. Og den såkaldte New Historicism ligner mest af alt genopfindelsen af en forbavsende gammeldags hermeneutik, trods dens poststrukturalistiske unoder i form af f.eks. metaforisk argumentation.³

Alt dette har naturligvis ikke forhindret mængder af glimrende litteraturhistorie i at blive skrevet, udgivet og læst; og man kan med rette spørge sig om ikke det ville være bedre at praktisere litteraturhistorieskrivning end at teoretisere over den. Dertil kan man for det første svare, at nogle litteraturhistoriografiske betragtninger kunne bidrage til at præcisere projektets art og måske endog hjælpe med at udrydde nogle falske problemer. For det andet kan man hævde, at historiografiens teoretiske problemer i sig selv er historiske, d.v.s. en del af den historiografiske praksis. Ligesom der siden Herodot har eksisteret en historieskrivning har der længe – omend i knap så lang tid – eksisteret en litteraturhistorieskrivning;⁴ blot har den udviklet sig en del. Om man vil beskrive denne udvikling som en overgang fra en prævidenskabelig til en videnskabelig historieskrivning eller som en simpel kontinuert udvikling af nye synteser og begreber er i sig selv et spørgsmål om historisk perspektiv.⁵ Det afgørende er, at den har udviklet sig; og gennem denne udvikling er der blevet akkumuleret en mængde indsigt og opfundet nye begreber,

der har gjort nye virkelighedsaspekter begribelige. Historieteori er ikke andet end denne akkumulation af historiske fortolkninger og begreber, som udgør en del af historikerens erfaring, ikke en historisk erfaring; men det vil også sige, at man som historiker er nødt til at kende disciplinens forhistorie. Man kan med andre ord mene, at historieskrivningen ikke har nogen metode eller teori, men at den i løbet af sin historie har ophobet historiske synteser og begreber, som danner udgangspunkt for de spørgsmål, historikeren kan stille historien.

Som man ser, har jeg ikke her skelnet skarpt mellem historie og litteraturhistorie. Det skyldes, at man for at overvinde de problemer, som den immanente litteraturanalyse stiller litteraturhistorien, må ty til historikere og sociologer. Litteraturhistorien kan lære en del af at reaktivere den forbindelse, der eksisterede mellem historie, sociologi og litteraturhistorie for en Lanson omkring år 1900;⁶ historikerne er til særlig nytte i forbindelse med diskussionen af, hvad der forekommer mig at være dét centrale litteraturhistoriske problem: nemlig det, der angår forholdet mellem tekst og kontekst eller mere generelt: forholdet mellem litteratur og historie. Nærværende artikel handler om nogle forskellige aspekter af dette problem.

Tekst/kontekst-problemet

Når man ser digtet stå dér på bogsiden, sort på hvidt og i *splendid isolation*, er det svært at se, hvad det forbinder sig med. Litteraturhistorikeren giver sig da til at søge forklarende kontekster. Forfatterens levned og meninger må det kunne give noget? Ja, biografisme. Men så den kollektive tidsånd eller verdensanskuelse da? Den giver åndshistorie – eller marxisme, hvis verdensanskuelsen anses for at være betinget af klassesilhørsforholdet og dettes grund i forholdet til produktionsmidlerne. Litteraturhistorikeren opdager så måske, at den rette kontekst er de andre digte, og resultatet bliver en formhistorie – men hvad bevæger nu den?

Problemet ligger i udgangspunktet: når udgangspunktet er teksten, kommer man uvilkaarligt til at operere med en opdeling i tekst og kontekst, og litteraturhistorikerens problem bliver at forklare teksten ud fra konteksten. For at skrive litteraturhistorie må man derfor først forsøge at frigøre sig fra denne opdeling; til den ende er historikerne nyttige, fordi de netop ikke opererer med et skel mellem tekst og kontekst. Men for at skrive litteraturhistorie, der er på højde med genstandens egenart, må man desuden gå et skridt videre end historikerne. På sin vis drejer det sig om at restaurere den situation, hvor litteraturstudiet fremstod som en »gren af historiestudiet«, som John Crowe

Ransom i 1937 – just da Nykritikken holdt sit indtog på universitetet – beklagede sig over,⁷ men desuden om at integrere de indsigter, som den immamente analyse har at byde på.

Tekst/kontekst-opdelingen rummer to problemer, som er logisk uafhængige, men historisk forbundne. Det første angår litteraturen som værdi, det andet litteraturen som form.

Værdiaspektet behandles af Paul Veyne i *Comment on écrit l'histoire*, hvor han stiller en 'rent' historisk behandling af det 17. århundredes franske litteratur over for en traditionel litteraturhistorisk. Hvor førstnævnte ville skildre litteraturen i forhold til dens tid og derfor eksempelvis lægge megen vægt på tidens udbredte bønnebøger og prædikensamlinger, er sidstnævnte en fremstilling af »'det 17. århundredes litteratur set fra det 20. århundredes smags perspektiv'«. ⁸ Forskellen består således i stofsektionens princip: udvælgelseskriteriet er samtidigt med *objektet* i den 'rene' historie, men samtidigt med *historikersubjektet* i litteraturhistorien. Denne forskel kan beskrives i forlængelse af Max Webers overvejelser desangående: hvor historikeren udelukkende forholder sig til det 17. århundredes vurdering af værkernes værdi som historiske kendsgerninger, bygger litteraturhistorikeren på sin egen samtids vurderinger af de fortidige litterære værkers værdi. I det første tilfælde foretager historikeren således ingen vurdering, men rekonstruerer de fortidige vurderinger; i det andet tilfælde vurderer litteraturhistorikeren værkernes værdi (eller overtager sin samtids vurderinger) og udvælger sit stof på basis af denne vurdering.

Skellet mellem tekst og kontekst etableres således i litteraturhistorien på grundlag af tekstens litterære værdi. En sådan operation er for så vidt helt igennem legitim for en litteraturkritik, der har til hensigt at varetage litteraturens interesser som værdi; blot gør den en egentlig historisk litteraturhistorie umulig. Man kan slet og ret ikke skrive en litteraturhistorie, hvis genstande er valgt ud fra et værdikriterium, der både er anakronistisk og prævidenskabeligt: anakronistisk i det omfang stofsektionen sker ud fra et princip, der er den historiske helhed fremmed, fordi det litterære værdikriterium er historisk variabelt; og prævidenskabeligt derved, at det litterære værdikriterium hører til genstandens (d.v.s. litteraturens) historicitet og ikke til den intellektuelle aktivitet, som litteraturhistorien kunne (eller burde) være.⁹ Resultatet af den anakronistiske og prævidenskabelige stofsektion er, at den historiske helhed af tekster arbitrært opdeles, hvilket dømmer en sådan litteraturhistorie til at være partiel og partisk.

Et eksempel på problemet i en sådan litteraturhistorie kunne være skiftet i behandling af den store prædikant Bossuet (1627-1704) fra Abry & Audics *Histoire illustrée de la littérature française* fra 1926 til *A New History of*

French Literature fra 1989. Hvor Bossuets prædikensamlinger i førstnævnte litteraturhistorie tydeligvis har en legitim plads i litteraturhistorien, fordi han repræsenterer det 17. århundredes ypperste eksempel på »beauté oratoire«, der kan analyseres m.h.t. komposition, stil og moral, optræder de i sidstnævnte udelukkende som en slags kontekst – angående religiøse kontroverser – til de egentlige tekster af litterær værdi; der er således ikke længere nogen analyse af formen i Bossuets prædikener, som udelukkende behandles som indsatser i en ideologisk strid, d.v.s. som indhold.¹⁰ Det interessante er, at skønt den gamle franske litteraturhistorie er mere ideologisk og mindre intellektuelt sofistikeret end den nye, f.eks. m.h.t. moral og religion og m.h.t. biografistiske slutninger, er den faktisk tættere på at respektere sin genstands egenart, der jo netop bygger på forestillingen om en skønhed i den religiøse veltalenhed (»éloquence«), som forener det moralske budskab og den religiøse sandhed med formfuldendthed: Bossuets »harmonieux équilibre« og »juste mesure« er således både moralske og stilistiske kvaliteter. Når man i 1989 ikke længere forstår dette, skyldes det en forskydning i, hvad der tilskrives litterær værdi: skønt det stadig er formen, der i hovedsagen er bærer af litterær værdi, er det nu kun fiktionsprosa, drama og poesi – d.v.s. de genrer, der regnes for litterære i det sene 20. århundrede – der tilskrives analyserbar form. Pointen er således, at udviklingen i kriterierne for litterær værdi bidrager til at forvrænge historien.

Eksemplet peger imidlertid også på det andet aspekt af tekst/kontekst-opdelingen: problemet med form. Mellem de to nævnte litteraturhistorier ligger nemlig opfindelsen af den immanente analyse, som den første litteraturhistorie endnu kun kender i rudimentær form og den anden forsøger at arbejde sig ud af. Den immanente analyses teoretikere søgte efter det specifikt litterære, litterariteten, den egenskab ved litteraturen, som funderede dens forskel fra andre former for sprogbrug, – og fandt den i kunstgrebet, i rettedheden mod meddelelsen, i den litterære teknik, kort sagt i formen. Med denne opfattelse skete der to afgørende ting: for det første transformeres begrebet om litterær værdi, idet vurdering tilsyneladende erstattes af analyse; men det skyldes blot, at analysen i sig selv er en implicit værditilskrivning. Man analyserer det, som det er værd at analysere, d.v.s. de tekster der falder ind under det moderne genresystem; og det gør eksempelvis den religiøse veltalenheds værker ikke. For det andet havde bestemmelsen af litteraritet eller litterær specificitet som form til opgave at levere grundlaget for litteraturens autonomi, d.v.s. ikke-reduktibilitet til historien. Dette er tydeligt hos f.eks. John Crowe Ransom, når han mente, at »studier af kunstens teknik visselig hører til kritikken«, f.eks. »den tekniske analyse« af »dens troper, dens fiktioner eller opfindelser gennem hvilke den sikrer sig 'æstetisk distance' og bortfjerner sig

selv fra historien«. ¹¹ Med formbegrebet blev den litterære teksts adskilthed fra konteksten således forstærket betragteligt; litteraturhistorien var nu per definition umulig: den historiske kontekst var på forhånd defineret som noget ydre, som ikke kunne have noget med det specifikt litterære at gøre, eftersom litteraturens specificitet bestod i at fjerne sig fra historien.

Det er let i disse to træk ved definitionen af litterær specificitet som form at se en hypostasering af den modernistiske litteraturs selvforståelse (specielt poesiens, jf. f.eks. Mallarmés »Crise de vers«). Det ejendommelige er, at fordi denne modernistiske litteraturs selvforståelse fik indpas på universitetet i form af tekstanalyse, medførte den også et faktisk fremskridt i opmærksomheden over for litterære teksters specifikke egenskaber, i al fald dem, der faldt ind under det moderne genresystem. Til gengæld blev litteraturhistorien som sagt umuliggjort.

Som Raymond Williams har gjort opmærksom på i et foredrag med titlen »The Uses of Cultural Theory«, i hvilket han skitserer udviklingen i det 20. århundredes tænkning om forholdet mellem samfund og kultur, eksisterede løsningen på litteraturhistoriens tekst/kontekst-opdeling imidlertid så at sige fra begyndelsen. Williams fokuserer på de forspildte historiske muligheder i det, han kalder »vejen fra Vitebsk«. Vejen fra Vitebsk er den form for tænkning om forholdet mellem historie og litteratur, som Medvedev, Voloshinov og Bakhtin i 1920ernes Sovjetunion havde opfundet, og som bl.a. blev udmøntet i bogen *The Formalist Method in Literary Scholarship* fra 1928. Vitebsk-gruppens tænkning kan betragtes som en syntese af de to former for tænkning om litteratur, som eksisterede i Sovjetunionen i 20erne: på den ene side den marxistiske »sociologiske poetik«, på den anden side Shklovskij og kompagnis russiske formalisme. Den russiske formalisme havde betalt den sædvanlige pris for specificeringen af litterariteten, idet de tendentielt løsev litteraturen og især dens udvikling helt fra den øvrige historie; de kunne kun betragte litteraturens udvikling som en intern udvikling i et autonomt system, der var ganske uafhængigt af eksterne faktorer. ¹² Ifølge Williams bestod Vitebsk-gruppens indsats i at historisere formalisternes opfattelse af den litterære specificitet, idet de til forskel fra formalisterne indså, at den interne udvikling i litteraturens autonome system selv var et historisk fænomen. Vitebsk-gruppen indså altså, at litteraturens autonomi og dermed dens autonome udvikling ganske vist gjorde, at litteraturens udvikling ikke uden videre var reduktibel til den øvrige historiske udvikling i f.eks. produktionsforholdene, men at denne autonome udvikling selv var et historisk fænomen, d.v.s. lå inden for et mere differentieret historiebegrebs horisont. Som Williams formulerer det, forstod Vitebsk-gruppen, at litteraturen var en »distinkt historisk praksis.« ¹³ Ligesom Bourdieus feltbegreb løser denne formu-

lering i al sin enkelhed problemet med tekst/kontekst-opdelingen, idet den peger på at »historie« på den ene side betegner en totalitet, nemlig totaliteten af tids- og stedsbunden menneskelig praksis, og på den anden side betegner en række relativt selvstændige historiske processer, der har komplicerede, men begribelige forhold til den øvrige historiske totalitet. »Distinkt« vil altså sige, at litteraturen og dens udvikling er relativt autonom og dermed ikke uden videre reductibel til den øvrige historie; »historisk« vil sige, at den på trods af sin autonomi er en del af den historiske totalitet og dermed sommetider bliver påvirket af andre historiske processer; og »praksis« vil sige, at litteraturen uadskilleligt er en social, ideologisk og formel aktivitet, eller rettere en aktivitet, i hvilken man handler ved at udvikle og fiksere former og temaer og al den slags i forhold til forgængerne: forfatterens formelle og indholdsmæssige valg er altid også indsatser i et litterært mikrokosmos. At betragte litteraturen som en praksis vil desuden sige, at perspektivet skifter fra de færdige værker til frembringelsen af dem: de litterære tekster er produkter af en både social og formel aktivitet, og det er i denne aktivitet og i det ligeledes både sociale og formelle univers, i hvilken aktiviteten finder sted, at litteraturhistorien må tage sit udgangspunkt. Dette udgangspunkt indebærer naturligvis ikke, at man skal se bort fra teksterne og deres former; forskellen på at tage udgangspunkt i teksten og i litteraturen som praksis svarer snarere til forskellen mellem på den ene side at betragte et barokpalads som genstand for kontemplation og kunsthistorisk analyse og på den anden side at begribe det som produkt af en historisk magtpraksis, der betjener sig af stilarter og former for at iscenesætte sin herlighed, således at man må genindsætte konstruktionen af paladset i et antal relativt uafhængige historiske serier, hvor magtens selvopfattelse og økonomiske formåen, og paladsets placering, byggeteknik, stilarter, planløsninger, etc. indgår i en praktisk syntese.

Pointen i at opfatte litteraturen (og filosofien, videnskaben, kunsten...) som en distinkt historisk praksis er, som Bourdieu siger, at det kun er historien, der kan forklare, hvorfor denne aktivitet til en vis grad unddrager sig historien.¹⁴ Det er altså slet og ret, fordi denne praksis har udviklet en distinkt historisk autonomi med et mere eller mindre solidt institutionelt og socialt fundament, at dens produkter er relativt og i varierende grader uafhængige af de øvrige historiske processer.

Tager man udgangspunkt i litteraturen som distinkt historisk praksis, kan man altså overvinde den tekst/kontekst-opdeling, som vanskeliggør og umuliggør litteraturhistorien; man kan demonstrere, at modsætningen mellem litteratur og historie er falsk. Ganske vist må man så opgive den illusion, som tekst/kontekst-opdelingen gør mulig, nemlig illusionen om, at konteksten

kan give en fuldstændig og kausal forklaring på teksten. I stedet må man analysere sammenhænge mellem et antal relativt uafhængige historier, f.eks. formhistorie, socialhistorie, uddannelseshistorie, boghistorie, idéhistorie, læsningens historie, etc.

Litteraturhistorie som anakronisme

Men selv når man opfatter litteratur som en distinkt historisk praksis, resterer der et problem for litteraturhistorien, nemlig dette: er der ikke stadig noget anakronistisk ved selve litteraturbegrebet? Givet at litteraturbegrebet er en nyere opfindelse,¹⁵ er da ikke selve forestillingen om en litteraturhistorie en anakronisme? Risikerer litteraturhistorien ikke det paradoks, som Marc Fumaroli taler om i forbindelse med Curtius, nemlig at historisere »alt undtagen det begreb, som den får sit navn og sin legitimitet fra«?¹⁶ Eksempelvis kunne man i Roger Chartiers anførselstegn om 'litteratur' i følgende citat, hvor han forsøger at tage højde for litteraturbegrebets historicitet, ane en vis betænkkelighed:

»... i hver enkelt sociale konfiguration er visse diskurser bestemt af deres forskel til de almindelige diskurser og praksisser, og [...] de produceres og distribueres i et specifikt socialt rum, der har sine egne steder, hierarkier og indsatser. Litteraturhistoriens første opgave er derfor at undersøge grænserne, der varierer i rum og tid, mellem det, der er 'litteratur', og det, der ikke er det.«¹⁷

Problemet her er endnu en gang historisk. Hvis der eksisterer en litteraturhistorie, er det, fordi der eksisterer en litteratur; men denne litteratur har ikke altid eksisteret på samme måde, og litteraturhistorien er derfor ofte dømt til at tilbageprojicere et nyere litteraturbegreb på forhold, hvor et sådant ikke fandtes. Hvad vil det nu sige? Det vil sige, at skønt der i en given periode eksisterer værker, som efter vore begreber kan klassificeres som 'litteratur', så eksisterede denne klassifikation ikke i perioden: de af periodens værker, der er 'litteratur' for os, var måske klassificerede i inkommensurable kategorier, således at vort litteraturbegreb samler det adskilte og eventuelt også adskiller det samlede, som i eksemplet med Bossuet. Problemet med litteraturens historicitet stiller sig således specielt på det kulturelle systems niveau. Ser man i stedet på formernes historie, vil man opdage fragmenter af en betragtelig kontinuitet; verset og fortællingen er næsten konstanter, omend forbundet med variable træk; fikcionaliteten og det litterære sprogs forskel til socialt

differentierede dagligsprog er andre næsten-konstanter; den sapphiske ode og tragedien har været dyrket i årtusinder, ganske vist på forskellige måder, med forskellige hensigter og forskellige samfundsmæssige funktioner. Sagen er altså, at litteraturen ikke er opstået med ét slag, som noget helt nyt på et givet tidspunkt. Og det er i dette mellemrum mellem formernes kontinuitet og klassifikationernes diskontinuitet, at litteraturhistorien er mulig – uden anakronisme. For anvendelsen af ordet 'litteratur' indebærer ingenlunde, at man nødvendigvis må projicere en romantisk, realistisk, symbolistisk eller modernistisk opfattelse af litteratur tilbage på fortiden; tværtimod kan bevidstheden om forskellene i klassifikationen af kulturelle genrer mellem nutiden og fortiden anvendes i specifikation af det til enhver tid distinkte ved den distinkte historiske praksis. En sådan tankegang er noget nær det stik modsatte af Gadammers forestilling om horisontsammensmeltning, som synes at bero på en ejendommelig vattet dialektik, hvor fortolkeren i første omgang forsøger at forstå sig på det sagforhold, teksten handler om, dernæst i nogle tilfælde opdager tekstens historiske fremmedhed, som forhindrer den umiddelbare forståelse, og endelig selv udvider sin horisont, så den kan omfatte det fremmede i en eneste horisont, der »omfatter alt, hvad den historiske bevidsthed indeholder«,¹⁸ idet historisk bevidsthed formentlig slet og ret betyder »historien som helhed« her. Som det så ofte er tilfældet, er Gadammers forestilling en ejendommelig blanding af truismer – for så vidt som man opfatter dette som en beskrivelse af, at fortolkeren slet og ret bliver klogere på historien – og af en undvigelse af de for historikeren væsentlige punkter, f.eks. hvordan man indser forskellen på horisonter, hvilken konkret viden og forskning der er nødvendig for at forstå den fremmede horisont, hvilke begrebslige instrumenter man har til rådighed i begribelsen af ens egen og den fremmede horisont og fordomme.

Relationer

At begribe det distinkte fordrer derfor, at man tænker i relationer frem for i substanser, hvilket vil sige: at indse – som allerede de russiske formalister og senere Foucault – at intet værk eksisterer for sig selv. Den største forskel på den tyske hermeneutiske tradition og den franske tradition inden for humanvidenskaberne forekommer mig at være situeret her: at 'forstå' er i den franske tradition at vide, hvad en given genstand er relateret og ikke relateret til; at forstå en genstand er at kende dens position i et system, hvori den lige så meget defineres af, hvad den ikke er som af, hvad den er; og denne form for forståelse er entydigt af intellektuel art.¹⁹ I den tyske tradition gælder deri-

mod »al fortolknings grundsætning«: »at man må forstå en tekst ud fra sig selv«. ²⁰ Af disse grunde finder man efter min opfattelse de bedste operationaliseringer af ideen om distinkt historisk praksis i den franske tradition, f.eks. i Bourdieus felt-begreb, i Foucaults særegne slags kulturhistorie eller i Paul Veynes og Roger Chartiers former for historieskrivning. Ser man imidlertid på, hvad litteraturhistorikerne faktisk gør, kunne f.eks. en Erich Auerbachs praksis udmærket defineres som grundlagt på en forestilling om litteratur som distinkt historisk praksis. Skønt han ofte (men ikke altid) tager udgangspunkt i teksten, kan han dårligt siges at operere med et tekst/kontekst-skel; han har en sikker (omend ikke teoretiseret; snarere intuitiv) sans for sammenhænge mellem formhistorier og alle mulige andre historier, hvoraf ingen a priori er udelukkede. I Auerbachs praksis er, kunne man sige, formalismens problemer med historien løst *avant la lettre*, hvilket naturligvis ikke vil sige, at man ikke kan udvide og korrigere nogle af Auerbachs historiske rekonstruktioner ved hjælp af senere opfundne begreber. Med andre ord er de praktiske konsekvenser af ideen om litteratur som distinkt historisk praksis ikke nødvendigvis særligt revolutionerende; i al fald kan man med god grund befrygte, at litteraturvidenskabens talrige teoretikere ikke vil være i stand til at genkende og anerkende en gennemtænkt litteraturhistorisk praksis, fordi en sådan langt hen ad vejen består i at forkaste en mængde falske problemer.

Det følger af relationernes primat og af dens karakter af intellektuel aktivitet, at litteraturhistorien kan beskæftige sig med en mængde forskellige genstande: at skrive litteraturhistorie er at beskæftige sig med et begrebsligt konstrueret problem, gennem hvilket man udvælger og behandler en delmængde af den historiske totalitet. Sådanne problemer »stiller sig ikke af sig selv«, som det siges hos Bachelard med ekkoer hos forskellige historikere. ²¹ Naturligvis må man have en omfattende viden for at stille et problem, men viden er ikke i sig selv tilstrækkeligt, hvis man vil ud over en ren positivisme. I forlængelse af Bachelards epistemologi finder man de strengeste krav til problemstillen i Bourdieus fordring om »konstruktion af genstanden«, ifølge hvilken objektkonstruktionen er resultatet af forskersubjektets bevidste, abstrakte og systematiske begrebsarbejde, der har til hensigt at bryde med »prækonstruerede genstande«, d.v.s. den 'almindelige' opfattelse af tingene (*doxa* eller *common sense*). ²² En mere løselig og vag opfattelse af problemstillen er med Auerbachs formulering »blikket for det betydningsfulde« (das Bedeutsame), blikket for *faits significatifs*, d.v.s. for en egenskab ved genstanden, som både er del af den (f.eks. et stilistisk træk) og har del i en mere overordnet og abstrakt »historisk topologi«, idet den betydningsfulde detalje kun overhovedet bliver synlig som sådan, fordi den forholder sig til et problem, som implicit eller eksplicit går forud for det. ²³ Mellem disse to op-

fattelser kan man finde en Kosellecks opfattelse, i følge hvilken kilderne ikke siger noget i sig selv, før man har en »teori om mulig historie«. ²⁴ Fælles for disse opfattelser er en modifieret kantianisme, for hvilken viden er en syntese af en begrebslig og teoretisk side og en empirisk side – med lidt forskellig vægtning af forholdets to poler, som man i praksis ikke behøver at opholde sig alt for meget ved. Fælles er som sagt endvidere, at en sådan tankegang tillader én at behandle vidt forskellige delmængder af den historiske totalitet; af samme grund er grænsen til den øvrige historieskrivning umulig at drage, selv om der jo nok kan forekomme én at være problemer og emner, der *ikke* falder ind litteraturhistorien – eksempelvis de politiske relationer mellem Bourgogne og Frankrig i anden halvdel af det 15. århundrede, som imidlertid udgør en interessant sammenhæng for en fransk poesihistorie.

Litteraturhistoriens nytte

Til slut kan man spørge: Hvorfor skrive litteraturhistorie? Dét spørgsmål tror jeg sandt at sige ikke, at der findes svar på. Svarene er sædvanligvis fejlagtige af to grunde; lad os tage den nyeste først. Litteraturhistoriens eksistens må som al anden offentligt betalt aktivitet i stigende grad legitimeres økonomisk, om ikke andet så gennem produktion af eksaminer. Det er naturligvis meningsløst og beror på en arbitrær (men for tiden magtfuld) antagelse om, at kun en kvantificerbar produktion, der er begribelig for økonomer, kan være formålsrettet. Men hvis en sådan produktion kan være et mål i sig selv, hvorfor skulle en mindre entydigt kvantificerbar litteraturhistorieskrivning (eller filosofi, matematik, fysik eller geologi) ikke også kunne være det? Kunne økonomien ikke lige så godt have til formål at være et middel til det formål at skrive litteraturhistorie? Den slags tåbeligheder behøver man naturligvis ikke opholde sig ved; det er blot værd at notere sig, at humanistisk forskning ikke har og ikke bør forsøge at have svar på spørgsmål, der er stillet på forkerte præmisser.

Ifølge det andet fejlagtige svar er litteraturhistorie nødvendig, fordi beskæftigelsen med fortiden er af interesse for nutiden. Dette svar er enten en truisme eller falsk. En truisme i det omfang litteraturhistorikeren, som jo per definition er nutidig, interesserer sig for fortiden – Q. E. D. Og falsk, for så vidt som man ikke ser, at litteraturhistorieskrivning selv er en distinkt historisk praksis og dermed har sin egen specifikke historicitet, som ikke nødvendigvis er reduktibel til den øvrige historie: litteraturhistoriens nutidige interesse er med andre ord litteraturhistorikerens specifikke intellektuelle interesse, der dikteres af historikernes opfattelse af, hvad der er historisk interes-

sant – hvormed man er tilbage i truismen. Det udelukker naturligvis ikke, at litteraturhistorie kan være influeret af alle mulige andre nutidige interesser; lad os tage to eksempler. Først Paul Veynes, i forbindelse med hans diskussion af historiens nytte:

»*Omnnes patimur manes*: hver nation har sin Brichot, der i 1934 publicerer en bog om *das Führertum* hos Romerne, i 1940 en bog om ideen om et *Reich* hos det samme folk og i 1950 en bog om forsvaret af middelalderens Vesteuropa mod truslen fra øst; men bommerten går ikke længere end til titlen på bogen, hvis indhold forbliver sandt; hvis det ikke var, ville man diskutere det på den mest objektive måde.«²⁵

Det andet eksempel, som er af mindre problematisk karakter, viser til en vis grad, hvorfor Veyne har ret: det er Durkheims forelæsninger fra 1904-05 om den »pædagogiske udvikling i Frankrig«. Forelæsningerne behandler næsten to årtusinders fransk uddannelseshistorie, fra de tidligste klosterscholer til slutningen af det 19. århundrede, og deres aktuelle anledning var et »aktuelt og uopsætteligt behov«,²⁶ nemlig nødvendigheden af at følge 1902-reformen af det franske gymnasium op med dette forsøg på at bibringe kommende gymnasielærere en smule pædagogisk bevidsthed.²⁷ Pædagogiklæreren Durkheim fokuserer derfor indledningsvist særligt på historiens nytte for nutiden:

»Som man ser, drejer det sig ikke om pædagogisk lærdom [érudition] eller arkæologi. Når vi vender os fra nutiden, er det for at vende tilbage til den. Når vi flyr den, er det for bedre at se og forstå den. I virkeligheden taber vi den aldrig af syne. Den vil være målet, som vi søger, og efterhånden som vi går frem, vil vi se den opstå. Er historie i grunden andet end en analyse af nutiden, eftersom det er i fortiden, man finder de elementer, hvoraf nutiden er dannet?«²⁸

Historikeren Durkheim vender imidlertid perspektivet om, så snart han forlader projektets aktualitet for at tage fat på historien; nutidens perspektiv på fortiden erstattes af historikerens perspektiv på fortid og nutid: »nutiden er intet i sig selv; den er ikke andet end forlængelsen af fortiden, fra hvilken den ikke kan adskilles uden at miste det meste af sin betydning.«²⁹ Og for den nutidige læser, for hvem de franske gymnasiereformer anno 1902 er næsten lige så eksotiske som forskellene på Rabelais' og Erasmus' humanistiske idealer, er det Durkheims instruktive historie og ikke dens anledning, som resterer. Hvis historieskrivningen er god, fordi den er forpligtet på den historiske sandhed, overlever den med andre ord sine opståelsesbetingelser og demon-

strerer dermed, at disse nok kan være udgangspunkt, men i øvrigt er irrelevante for selve historieskrivningen: Durkheim kunne udmærket have skrevet den samme historie – »et emne, som længe har fristet mig«, som han indledningsvis siger – uden denne anledning.

Kort sagt, hvorfor ikke indse, at der findes litteraturhistorie, fordi der var mulighedsbetingelser (som kan beskrives historisk) for den, fordi der var nogen, der greb chancen og begyndte på den, og andre, der fortsatte den; og fordi der stadig findes institutionelle mekanismer, som gør dens fortsatte eksistens mulig, f.eks. undervisnings- og karrierebehov. Alt dette afholder nemlig ikke litteraturhistorien fra at ville være den bedst mulige teoretiske rekonstruktion af empirisk materiale, som det siden Kant har været normen for universitetets forskning, »hvor alt afhænger af sandheden (den væsentligste og første betingelse for lærdhed overhovedet).«³⁰

Noter

1. Se Peter Salm: *Three Modes of Criticism. The Literary Theories of Scherer, Walzel, and Staiger*, Cleveland, 1968.
2. David Perkins: *Is Literary History Possible?* Baltimore, 1992, p. 181.
3. Jeg tænker her på en tekst som Stephen Greenblatts »What Is the History of Literature« in *Critical Inquiry*, Vol. 23, no. 3 (1997). Se også David Wellberys bemærkninger om New Historicism i U. Profitlich & K. R. Scherpe (red.): *Geschichte als Literatur. Formen und Grenzen der Repräsentation von Vergangenheit*, Stuttgart, 1990, pp. 381-84.
4. Se Marion Marquardt: »A propos des fondements théoriques de l'histoire littéraire allemande et française au XVIIIe siècle«, in Michel Espagne & Michael Werner (red.): *Philologiques III: Qu'est-ce qu'une littérature nationale?* Paris, 1994.
5. Det »epistemologiske brud« med den primære erfarings anskuelser, som en Bachelard ville anvende som kriterium for overgangen mellem prævidenskabelige og videnskabelige stader, kunne i historiografien situeres i bruddet med det perspektiv, som kilderne anlægger på historien, jf. Paul Veyne: *Comment on écrit l'histoire*, Paris, 1978, p. 295f. I ideen om historiografiens udvikling som en akkumulation af begreber og synteser ligger i øvrigt ikke en entydig forestilling om fremskridt: nye problemer kan udmærket fortrænge gamle problemer af fortsat relevans, som det til en vis grad synes at være sket mht. kulturhistorie i *Annales*-historiens udvikling fra Bloch og Febvre til 1960ernes kvantitative historie; se Roger Chartier: *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétude*, Paris, 1998, p. 30-50.
6. Se f.eks. Gustave Lanson: »L'histoire littéraire et la sociologie« (1904), in *Essais de méthode, de critique et d'histoire littéraire*, Paris, 1965; om ophøret af denne forbindelse kan man f.eks. læse i den ofte citerede anmeldelse af Lucien Febvre, »Littérature et vie sociale. De Lanson à Mornet: un renoncement?« (1941), in *Combats pour l'histoire*, Paris, 1953.
7. John Crowe Ransom: *The World's Body*, Baton Rouge 1968, p. 335.

8. Veyne, op. cit., p. 95.
9. Man kan her sammenligne med den form for tilsyneladende anakronisme, der består i at skrive fortidens økonomiske historie ud fra nutidens økonomiske begreber (som efter al sandsynlighed var ukendte i fortiden, f.eks. når det drejer sig om middelalderen): fordi disse begreber tilhører den intellektuelle aktivitet, som den økonomiske teori og historie er, og som har sin egen videnskabelige udviklingshistorie, er der ikke tale om en anakronisme, men derimod om afstanden mellem de historiske agents selvforståelse og den videnskabeligt-distancerende forståelse af deres handlinger.
10. Se E. Abry & C. Audic: *Histoire illustrée de la littérature française*, Paris, 1926, pp. 253-267, samt Denis Hollier (red.): *A New History of French Literature*, Cambridge, Mass., 1989, pp. 358-364. Jeg antager naturligvis her, at de to litteraturhistorier er typiske for deres tid, Abry og Audics som en populariseret Lanson-historie, Holliers som en kollektion af poststrukturalistiske analysestrategier.
11. Ransom, op. cit., p. 347, min fremhævning. Et lignende synspunkt finder man i Laura Riding og Robert Graves' indflydelsesrige *A Survey of Modern Poetry*, London, 1927.
12. Det kan diskuteres, om Williams' fremstilling yder de russiske formalister retfærdighed, – om den ikke snarere er en fremstilling af 1960ernes og 70ernes reception af dem. I al fald kan man finde ansatser til interessante historiske analyser rundt omkring i formalisternes tekster, f.eks. i Boris Eikhenbaums artikel om Tolstoj, »The Literary Career of Lev Tolstoj« (1929, oversat i Eikhenbaums *The Young Tolstoj*. Ann Arbor 1972, pp. 136-141), i hvilken Tolstoj's udvikling som forfatter skildres som en betinget strategi i forhold til et bevægeligt ideologisk system, d.v.s. på en måde, der både er nært beslægtet med Bourdieus feltanalyse og med ideen om en distinkt historisk praksis.
13. Raymond Williams: *The Politics of Modernism*, London, 1996, p. 167.
14. Pierre Bourdieu: *Les Règles de l'art* (Paris, 1992), pp. 427f; se også Bourdieus *Méditations pascaliennes*, Paris, 1997, pp. 128ff.
15. Der findes forskellige bud på, hvornår 'litteratur' i ordets moderne forstand er opstået: Robert Escarpit situerer opfindelsen af litteraturen som en skriftlig kunstart i slutningen af det 18. århundrede (»La définition du terme 'littérature'«, in Escarpit (red.): *La littérature et le social*, Paris, 1970); Paul Bénichou ser digteren som en læg profet med kunsten som religion blive til omkring 1830 (*Le Sacre de l'écrivain*, Paris 1973); Pierre Bourdieu finder, at litteraturen opstår med erobringen af autonomi hos Flaubert og Baudelaire, d.v.s. i midten af det 19. århundrede (*Les Règles de l'art*, Paris 1992); Alain Viala hævder, at litteraturen fødes i midten af det 17. århundrede gennem adskillelsen af *belles lettres* og *lettres*, adskillelsen af skønlitteraturen og den boglærde videnskab (*La Naissance de l'écrivain*, Paris 1985); endelig mener Pascale Casanova, at de enkelte sprogs litteraturer er opfundet på forskellige tidspunkter, men ud fra det samme grundlæggende skema, som Joachim du Bellay iværksatte i Frankrig omkring 1550: en opvurdering af nationalsproget i forhold til det dominerende internationale sprog (først latin, så fransk) gennem dets anvendelse i poesi i bred forstand, idet denne ophøjelse af sproget først er forbundet med den nationale statsdannelse og siden med adskillelsen af litteratur og stat (*La République mondiale des Lettres*, Paris 1999).
16. Marc Fumaroli: *L'Age de l'éloquence. Rhétorique et »res literaria« de la Renaissance au seuil de l'époque classique*, Genève 1980, p. 17.

17. Chartier, op. cit., p. 272.
18. Hans-Georg Gadamer: *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1960/1990, p. 288/309.
19. Om man kan gå så vidt som Paul Veyne, når han siger, at »tingene kun eksisterer gennem relationer [...] og at bestemmelsen af denne relation er selve forklaringen på dem« (Veyne, op. cit., p. 414n) er mig ikke helt klart. I al fald er spørgsmålet om, hvad en historisk forklaring egentlig er i logisk henseende fortsat omstridt; ingen tror vel længere på Hempels *covering law*-model, men heller ingen synes at have fundet et helt tilfredsstillende alternativ.
20. Gadamer, op. cit., p. 276/297.
21. Gaston Bachelard: *La Formation de l'esprit scientifique* Paris, 4. udgave, 1965, p. 14. Se også Lucien Febvre: *Combats pour l'histoire*, Paris 1953, p. 22-24, samt Paul Veyne, op. cit., p. 377: »Historikerens første pligt er ikke at behandle sit emne, men at opfinde det.«
22. Se P. Bourdieu, J.-Cl. Chamboredon & J.-Cl. Passeron: *Le Métier de sociologue*, Berlin/ Paris/ New York, 2. udgave, 1973, pp. 51ff.
23. Erich Auerbach: *Vier Untersuchungen zur Geschichte der französischen Bildung*, Bern, 1951, p. 9, p. 7.
24. Reinhart Koselleck: *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt a. M. 1979, p. 205.
25. Veyne, op. cit., p. 117. »Omnes patimur manes« betyder noget i retning af »alle lider for deres sjæles synder« og er næsten et citat fra Vergils *Aneide*, VI, 743 (hvor der står: *quisque suos patimur manes*). Brichot er som bekendt en Sorbonne-professor med patriotiske, men i øvrigt omskiftelige meninger fra Prousts *A la recherche du temps perdu*: før 1. verdenskrig var han militarist, under den bebrejdede han tyskerne for deres overdrevne beundring for hæren og soldaterne og bliver anti-militarist. – Et virkeligt eksempel på Veynes antagelig tænkte eksempler kunne være Hildegard Fischers *Antoine Furetière. Versuch eines Beitrages zur Wesenskunde des französischen Menschen*, Berlin 1937, om hvilken Antoine Adam skriver: »Undertitlen signalerer klart absurditeten i den ideologi, der ligger til grund for dette arbejde, men bogen er solidt og minutiøst dokumenteret«, (*Romanciers du XVIIe siècle*, éd. A. Adam, Paris 1958, p. 1354).
26. Emile Durkheim: *L'Évolution pédagogique en France*, Paris 1938/1990, p. 9.
27. Jf. James Albisetti: »The Debate on Secondary School Reform in France and Germany«, in D. K. Müller, F. Ringer & B. Simon (red.): *The Rise of the Modern Educational System*, Cambridge 1987, p. 187.
28. Durkheim, op. cit., p. 21.
29. Durkheim, op. cit., p. 22.
30. Immanuel Kant: *Der Streit der Fakultäten*, Leipzig 1992, p. 25 (afsnit 1, I, 2).